

OBSAH

F. Buffa: Botanická nomenklatúra v Lichardovom Obzore	33
Z terminológie zabezpečovacieho zariadenia	38
Železničné tarifné názvoslovie	42
M. Fedor: Z rusko-slovenského knihovníckeho slovníka	45

POZNÁMKY A DISKUSIE

I. Kutlík: Zo slovenského patologickoanatomického názvoslovia (I)	53
---	----

ZPRÁVY

O. Malíková: Veľký rusko-slovenský lekársky slovník	60
G. Tanušková: Vojenská terminológia	63

SLOVENSKÉ ODBORNÉ NÁZVOSLOVIE

ČASOPIS SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

ROČNÍK VIII - 1960 - ČÍSLO 2

Vydáva

Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied v Bratislave

Hlavný redaktor dr. Ján Horecký

Tajomníčka redakcie Gertrúda Tanušková

Redakčná rada: dr. Ferdinand Buffa, dr. Ján Horecký,

Viera Slivková, Gertrúda Tanušková

Redaktorka časopisu Terézia Zacharová

Technický redaktor Vladimír Štefanovič

Redakcia: Bratislava, Klemensova 27

Vychádza mesačne raz

Ročné predplatné Ks 24.-. Jednotlivé číslo Ks 2 -

tlozširuje a doručuje Poštová novinová služba v Bratislave

Objednávky prijíma každý poštový úrad aj doručovateľ

Rukopis zadaný v decembri 1959, vytlačené vo februári 1960

Vytlačili Polygrafické závody, národný podnik, závod 2, Bratislava

Povolené výmerom PIO č. 12067/54-IV/2. A-654749

BOTANICKÁ NOMENKLATÚRA V LICHARDOVOM OBZORE

Ferdinand Buffa

G. Reuss svojou *Kvĕtnou Slovenska* (1853) položil základ slovenskej botanickej nomenklatúre v rozsahu celého systému. Táto nomenklatúra však nebola všeobecne prijatá ako záväzná pre všetkých Slovákov píšúcich odborné diela. Dôkazom je aj slovenská botanická nomenklatúra Reussovho súčasníka D. Licharda, najmä v 20 ročníkoch jeho *Obzoru* (1863-1882).

Populárny poľnohospodársky časopis *Obzor*, ktorý redigoval a v značnom rozsahu aj sám zapílnal článkami D. Lichard, prináša množstvo článkov s botanickou tematikou. Sú to síce popularizačné články s praktickým zameraním, no z toho, že skoro vždy pri spomínaní rastliny sa uvádza aj jej medzinárodné (latinské) vedecké meno, vidieť, že autorovi veľmi záležalo na presnosti. Preto prekvapuje u Licharda nedostatok normovanosti slovenských mien, čo sa odráža najmä v uvádzaní viacerých slovenských názvov pre tú-ktorú rastlinu. Vysvetlí sa to dá snahou autora, aby ho ľud porozumel, pretože jednotlivé synonymá sú krajové názvy tej istej rastliny. Je to zrejme napríklad z takýchto poznámok *agát (akác, niekde strukovým trnom nazvaný III, 62), bedrník (ľudove okolo Hrona vibrlen V, 135), čierny blen (ľudove belian, belena, blekot, šaly XX, 212), prha (v prstonárodnej reči slovenskej šlak III, 163)*. Takéto poznámky sú však pomerne zriedkavé. Ojedinele sa takáto poznámka vzťahuje aj na oficiálne meno (ktoré nazýva „vedecké“), napr. *bištok (stredoslovensky, niekde aj menší krvavník; vedecky: orsej) (X, 51), malý bobovník, štedrevec, vedecky: čilimník obecný (XIV, 259)* a pod. Z toho možno usudzovať, že Lichardovi bola známa aj tzv. vedecká (t. j. Reussova) slovenská nomenklatúra.

Jazyková stránka slovenských názvov však Lichardovi nebola ľahostajná. O tom nás presvedčuje napríklad poznámka pri názve *pamok, pavlna*. V nej autor píše: „V slovenskej reči nie ba-vlna, ale pa-vlna písať máme. Predložka totiž „pa“ poukazuje, vo svojom spojení s inými slovami na to, že čo tie slová znamenajú, je síce prvotnému významu podobné, ale

nie skutočné. Podľa toho pa-vlna je látka vlne podobná, ale nie skutočná vlna . . ." (III, 243).

Lichard sa však málo staral o kodifikáciu slovenských názvov rastlín. Ukazuje to množstvo názvov spoločného pôvodu, vyskytujúcich sa však v rôznych variáciách, najmä hláskoslovných. Napr. *agát, akáč* (Robinia III, 6), *agáč* (X, 267), *bez, baza* (Sambucus VIII, 174), *cesnak, česnek* (II, 45), *jemelo, omelo* (Viscum XIII, 22), *melo* (VIII, 13) a pod. Niektoré takéto variácie — spravidla krajové — sa líšia ešte aj zakončením, napr. *bojin* (IX, 85), *bojinek* (Phleum IX, 53), *čičeredník* (XIII, 51), *čičeriedka, čučorietka* (Vaccinium VIII, 150), *čučoriedka* (XIII, 131), *čučoredník* (IX, 283), *palin, palina, peklínek, pelínek, pelúň* (Artemisia XX, 91), *šfavik, šfovik, štiava, štava* (Rumex II, 45) atď. Pri uvádzaných variáciách ide vlastne o rôzne krajové znenia alebo formy pôvodu toho istého názvu.

S podobným zjavom sa stretávame pri tých Lichardových názvoch, ktoré sa od tých istých názvov našej staršej literatúry odlišujú hláskoslovne alebo zakončením. Z hláskových odchýlok ide najmä o nahradenie hlásky e (spravidla jerového pôvodu, najmä v sufixe -*ok*) hláskou o v názvoch ako *blíštok* (Ranunculus XVII, 100), za staršie *blyšteck, starček* (Senecio XI, 126) za staršie *starček, kôpor* (Anethum XVIII, 30), *refkovka* (II, 45) za staršie *refkevka* a pod. Iné hláskové domáce znaky sa odrážajú napríklad v týchto podobách: *boriovka* (Juniperus XV, 35) za staršie *borievka, liečidlo* (Phytolacea XV, 187) za staršie *lúčidlo, mädunica* (Echium IX, 179) za staršie *medunica, mäta* (Mentha XVII, 205) za staršie *meta, mata* a pod. Tieto hláskové svojskosti dodávajú Lichardovým názvom typicky stredoslovenský ráz (najmä slová s jerovým o, s ä, s diftongami a pod.), i keď v niektorých prípadoch sa zdajú nenáležiť, pravda, z dnešného hľadiska (napr. v názvoch *metočník, boriovka, liečidlo* a pod.).

Zakončením sa od starších názvov líšia napríklad takéto Lichardove názvy: *bodláč* (Carduus XII, 213) za staršie *bodlák, dríšťaľa* (Colchicum V, 199) za staršie *dríštel, meliška* (Melissa XVII, 196) za staršie *meliša* a pod. Zdá sa, že Lichardove názvy sú z týchto dvojíc bližšie nárečovým zneniam ako ich staršie formy (najmä mená na -ka).

Hoci väčšina Lichardových slovenských názvov rastlín je známa už aj v našej staršej literatúre (zvlášť bohato Lichard preberal od Reussa, ktorého nomenklatúru pokladal za vedeckú), predsa nachádzame tu mnoho jednotlivých názvov, ktoré

podľa našich výpiskov sa v predchádzajúcej literatúre nevyškylujú. Ako typy však neprinašajú v zásade nič nového. Obyčajne sú to názvy známe v ľudovom jazyku; v niektorých je vydeliteľný slovtvorný základ, ktorý vyjadruje istú vlastnosť rastliny. Napríklad vonkajšiu vlastnosť rastliny vyjadrujú mená ako *nechtík* (Calendula XVIII, 134), *hrkáč* (Rhinantus XV, 129), *rohoň* (Ailanthus II, 6) a pod. Na vnútornú vlastnosť poukazujú názvy ako *ľubovník* (Helianthemum II, 132), *sladovník* (písané ako „*sladorník*“, Glycyrrhiza XIX, 193); miestom výskytu je motivovaný názov *končiarok* (Fragaria XII, 147); názov *kompanica* (Silphium XVI, 140) vyjadruje postavenie listov. Názov *leđašufan* (Carthamus XI, 108) je asi Lichardov výtvor podľa Reussových názvov typu *ledanarcis, leđašachor* a pod. Lichardov výtvor je asi aj zložené meno *kazimúr* (Celastrus VIII, 166).

Nie všetky nové Lichardove názvy sú takto významovo priezračné; pri niektorých sa nedá hneď bezpečne určiť ich pôvod. Také sú napr. *gombáčka* (Trifolium III, 139), *sirk* (Holicus XVIII, 149) a pod. Niektoré názvy sú slovtvornou obmenou mien známych zo staršej literatúry, napr. *svätójánka* (Hypericum IX, 163 — u Reussa *svätójanská zelina*), *rajštiak* (Solanum lyc. VI, 118 — popri star. *rajské jablčko*) a pod.; iné sú skomolenou (často nárečovou) formou starších názvov, napr. *pluskiernik* (Ranunculus IV, 155, porov. čes. *pryskyřník*), *psiunivo* (Datura X, 268, star. *psie vino*) a pod.

Niektoré názvy Lichard prevzal aj z češtiny, napr. *jastrabník* (Hieracium XIV, 155), *kľbenka* (Dactylis XV, 246), *sverepec* (Bromus IX, 278) a pod.

Významnú skupinu Lichardových názvov, ktoré sa v našej staršej literatúre nevyskytujú, tvoria mená cudzieho pôvodu. Najčastejšie pochádzajú z vedeckej nomenklatúry, často v nezmenenej, resp. len hláskovo upravenej podobe. Napr. *fuchsia* (Fuchsia II, 180), *hortensia* (Hortensia VI, 91), *oleander* (Nerium oleander XIX, 134), *soja* (Soja XV, 94) atď. Podobné ako u mnohých starších autorov aj u Licharda niektoré takéto názvy priberajú domácu príponu -ka, napr. *amarylka* (Amaryllis V, 260), *petunka* (Petunia VIII, 190), *saracénka* (Sarcocolla VII, 175) . . . , ojedinele aj príponu -a: *agáva* (Agave VIII, 196). Iné názvy zas pri preberaní stratili svoju pôvodnú príponu: *eukalypt* (Eucalyptus VI, 163), *portulák* (Portulaca XI, 100) a pod. Podobným spôsobom prispôbovali cudzie názvy aj starší autori pred Lichardom.

Ojedinele preberal Lichard aj zo živých európskych jazy-

kov. Z taliančiny sú názvy: *brokkoli* (Brassica ol. botr. asp. VII, 230) popri *brukva* (II, 45) — z tal. *broccoli*; podobne aj *esparsetta* (Hedysarum XVII, 117). Z maďarčiny pochádza *muhár* (Stelaria X, 165), z ruštiny je názov *belena* (Hoscaimus XX, 212) — popri názvoch *belian*, *blen*.

Lichard teda našu botanickú nomenklatúru obohatil predovšetkým o jednoslovné názvy významovo priezračné, veľmi často domáceho pôvodu, najmä pri rastlinách bežne sa vyskytujúcich. Pre zriedkavejšie rastliny obyčajne preberal cudzie, spravidla vedecké meno, a to spôsobom, akým bol u nás už pred ním zaužívaný.

Popri jednoslovných názvoch stretávame sa u Licharda často aj s dvojslovnými rodovými menami. Mnohé z týchto Lichardových mien v našej staršej literatúre (ani u Reussa) nie sú známe, ba ani v inorečovej prístupnej literatúre ich nenachádzame. Aj to hovorí za ľudovosť Lichardovej nomenklatúry. Zdá sa, že Lichard si vytváral názvy podľa cudzích vzorov, a to najmä pre zriedkavejšie rastliny. Najčastejším typom je tu dvojslovný názov, ktorého určený člen sa aj samostatne vyskytuje v botanickom názvosloví, a to alebo ako meno inej rastliny, alebo ako morfológický termín. Pri prvom type dvojslovných mien prívlastok najčastejšie vyjadruje miesto pôvodu alebo výskytu rastliny, napr. *srbský bodláč* (Xanthium VIII, 183), *turecká datelina* (Medicago XVII, 30), *brazilánska sosna* (Araucaria bras. XI, 155), *vodná kohnopa* (Eupatorium III, 238), *morská ruža* (Victoria regia XIII, 172), a pod. Ojedinele sa vyskytujú aj iné prívlastky, napr. *turčianá ruža* (Paeonia off. IX, 115), *čertová hruška* (Datura X, 268) a pod. Aj v druhej skupine, kde určeným členom je botanický termín (ako tráva, trň, kvet a pod.), je často prívlastok motivovaný pôvodom rastliny, napr. *francúzska tráva* (Avena el. XIV, 76), *itálska tráva* (Lolium ital. XIV, 77) a pod. Skutočnou vlastnosťou rastliny sú motivované prívlastky v názvoch *tráva pásová* (Phalaris arund. VIII, 139), *kyslý trň* (Berberis IX, 61) a pod. Iné motivácie sú ojedinelé, napríklad biblickou postavou: *Kristov trň* (Palinurus IX, 75), vzťahom k zvieratu: *mačacia zelina* (Nepeta XVIII, 220) a pod.

V pomere k uvádzaným názvom sú v nepatrinej menšine mená, v ktorých určený člen nie je z oblasti botanických názvov. Sú to mená ako *žltá kaša* (Panicum XVIII, 229), *zlatá niľ* (Cuscuta VII, 238), *kráľovská berla* (Echium IX, 179) a pod.

Tento typ názvov je známy aj zo staršej literatúry; hojne

sa vyskytuje napr. medzi Reussovými neoficiálnymi synonymami, kde má však trocha iné zastúpenie. Najčastejšie sú tam názvy s určeným členom, ktorý aj sám vystupuje ako ponievanie inej rastliny; ďalej u Reussa i u iných starších autorov je hodne názvov, v ktorých určeným menom je slovo *zelina* a *strom*, kým tu takéto názvy skoro úplne chýbajú.

Len výnimočne vyskytujú sa tu aj viac ako dvojslovné názvy: *bôb sv. Vita* (Lupinus al. XIII, 93) a *syn pred otcom* (Tussilago far. XVI, 67), typické nárečové meno.

Pomerne veľmi málo nachádzame u Licharda dvojslovných druhových mien, t. j. takých, v ktorých prívlastok má funkciu diferencovať jednotlivé druhy istého rodu. Súvisí to s populárizačným charakterom jeho príspevkov, kde veľmi nezáležalo na presnosti, takže sa vystačilo s rodovým názvom (ktorý je obyčajne jednoslovný). Ináč pokiaľ takéto dvojslovné druhové názvy uvádza, preberá ich spravidla od Reussa alebo kalkuje medzinárodné mená. Napr. *jelša šedivá* (Alnus incana VII, 22, u Reussa *oše lipalíska*), *čierny blen* (Hoscaimus niger XX, 212, u Reussa *blen čierný*), *obecný jalovec* (Juniperus communis XIII, 4, u Reussa *jalovec obecný*), *agáva americká* (Agave americana VII, 196) a pod. Len ojedinele sa význam slovenského druhového mena nekryje s významom vedeckého názvu. Napr. *jarná fialka* (Viola odorata X, 76, u Reussa *syrutka vonná*), *jahodník poľný* (Fragaria vesca III, 238, u Reussa *jahodník potravný*) a pod.

Už aj z uvedených príkladov vidieť, že prívlastok obyčajne Lichard kladie pred rodový názov; postponovaný prívlastok — ako to bolo u Reussa i ako je to v dnešnej nomenklatúre záväzná — je tu pomerne zriedkavý. Prípisať to možno vplyvu slovenčiny: na jednej strane medzinárodná vedecká nomenklatúra s postponovaným prívlastkom a podľa nej aj vedecká slovenská nomenklatúra (napríklad u Reussa) a na druhej strane dvojslovné slovenské názvy (najmä rodové) s prívlastkom pred určeným menom.

Celkovo Lichardove i slovenské mená rastlín organicky nadväzujú na slovenské názvy používané v našej literatúre pred ním, najmä u Reussa. Názvy, ktoré sme v našom rozbere spomínali ako neznáme v dovtedajšej našej literatúre, sú skoro všetky živé domáce mená. Dôležité je to, že Lichard ich zväčša používa popri iných menách, ktoré dokonca niekedy označuje ako vedecké. Je teda jasné, že si uvedomoval ich ľudovosť. Uvádzal ich teda najmä z praktických dôvodov, májúc na zreteli populárny, ľudový ráz svojich novín; ako aj ich

rozšírenosť po celom Slovensku. Zaiste si bol však vedomý nevýhody takejto neustálenosti svojej slovenskej nomenklatúry, preto skoro sústavne uvádza za slovenskými názvami aj medzinárodný názov, čo treba kvitovať s veľkým uznaním.

Z TERMINOLÓGIE ZABEZPEČOVACIEHO ZARIADENIA

zabezpečovacie zariadenie

súhrnný názov pre technické zariadenia používané na zabezpečovanie chodu vlakov (vozidiel) v stanici a na trati

vnútorné zabezpečovacie zariadenie

časť zabezpečovacieho zariadenia pozostávajúca z riadiacich a stavacích prístrojov s príslušenstvom, umiestnených v miestnostiach alebo búdkach

vonkajšie zabezpečovacie zariadenie = koľajové zabezpečovacie zariadenie

časť zabezpečovacieho zariadenia pozostávajúca z návěstidiel, prestavnikov, závorňikov, koľajových obvodov, izolovaných koľajníc, káblov a podobných zariadení umiestnených v koľajisti stanice alebo na trati

staničné zabezpečovacie zariadenie

vnútorné a vonkajšie zabezpečovacie zariadenie stanice zabezpečujúce chod vlakov (posun) v obvode stanice

mechanické zabezpečovacie zariadenie

zabezpečovacie zariadenie, pri ktorom sa prestavovanie výmen, návěstidiel a zabezpečovanie vlakovej cesty vykonáva len ľudskou silou, pričom potrebné závislosti výmen a návěstidiel sa získavajú a zabezpečujú len mechanicky

elektropneumatické zabezpečovacie zariadenie

zabezpečovacie zariadenie konštrukčne vyvinuté na pohon výmen stlačeným vzduchom tak, že rozvod stlačeného vzduchu sa deje elektromagneticky a kontrola polohy výmen a návěstidiel elektricky

elektromechanické zabezpečovacie zariadenie

zabezpečovacie zariadenie, v ktorom sa určité závislosti polohy výmen a návěstných znakov návěstidiel získavajú a zabezpečujú pomocou pravitok a iných zariadení a elektrickým prúdovým obvodom

elektrodynamické zabezpečovacie zariadenie = elektrické zabezpečovacie zariadenie

staničné zabezpečovacie zariadenie na prestavovanie a zabezpečovanie výmen, návěstidiel a vlakovej cesty (posunu) elektrickým prúdom pomocou radičov a elektrických prestavnikov

reléové zabezpečovacie zariadenie = reléovka

druh elektrodynamického staničného zabezpečovacieho zariadenia so

súpravami relé na stavanie a zabezpečovanie všetkých chodov v obvode stanice

tratóvé zabezpečovacie zariadenie

zariadenie zabezpečujúce chod vlakov na trati medzi dvoma stanicami (dopravnými)

poloautomatické tratóvé zabezpečovacie zariadenie

zabezpečovacie zariadenie, na ktorom sa zmena návěstných znakov návěstidiel vykonáva čiastočne mechanicky (ručne) a čiastočne za spolupôsobenia vlaku pomocou izolovaných úsekov (koľajníc) relé a hradlovej zarážky vo vzájomnej závislosti medzi jednotlivými dopravnými

automatický blok

tratóvé zabezpečovacie zariadenie, ktoré pomocou koľajových obvodov zabezpečuje chod vlaku na trati samočinnou zmenou návěstných znakov svetelných návěstidiel spôsobenou idúcim vlakom

obojsmerné tratóvé zabezpečovacie zariadenie

tratóvé zabezpečovacie zariadenie, ktoré zabezpečuje vlakovú dopravu na tej istej koľaji v oboch smeroch chodu

jednosmerné tratóvé zabezpečovacie zariadenie

tratóvé zabezpečovacie zariadenie, ktoré zabezpečuje vlakovú dopravu len v jednom smere

tratóvé zabezpečovacie zariadenie na jednosmerný prúd

automatické tratóvé zabezpečovacie zariadenie so svetelnými návěstidlami, ktorých žiarovky (ostatné návěstné zariadenie) sú trvalo napájané jednosmerným prúdom

tratóvé zabezpečovacie zariadenie na striedavý prúd

automatické zabezpečovacie zariadenie so svetelnými návěstidlami, ktorých žiarovky (ostatné návěstné zariadenie) sú trvalo napájané transformovaným striedavým prúdom

tratóvý oddiel, nespr. priestorový oddiel

úsek trate ohraničený dvoma oddielovými návěstidlami alebo oddielovým a vchodovým návěstidlom stanice

predný tratóvý oddiel

tratóvý oddiel, ktorý je v smere chodu vlaku bezprostredne pred tratóvym oddielom, v ktorom sa vlak nachádza

zadný tratóvý oddiel

tratóvý oddiel, ktorý je v smere chodu vlaku bezprostredne za tratóvym oddielom, v ktorom sa vlak nachádza

medzistaničný oddiel

úsek trate medzi dvoma stanicami zapojenými do výpravy vlakov

vlakové zabezpečovacie zariadenie

zabezpečovacie zariadenie, ktoré prijíma na vlakovom rušni návěstné

znaky dávané hlavnými návěstidlami a tak zabezpečuje pohyb vlaku súhlasne s dávanými návěstami

kontaktné zabezpečovacie zariadenie

mechanické alebo elektromechanické vlakové zabezpečovacie zariadenie, ktoré prenáša návestný pojem na rušeň vlaku priamym dotykom prijímača na rušni s vysielateľom (traťovou zarážkou) umiestneným na návěstidle alebo na trati

akustické vlakové zabezpečovacie zariadenie

kontaktné vlakové zabezpečovacie zariadenie umiestnené na stožiarí návěstidla a na bočnej strane rušňa, ktoré vzájomným dotykom kontaktov uvedie do činnosti zvukové zariadenie na rušni, ak návěstidlo ukazuje návěst stoj

optické vlakové zabezpečovacie zariadenie

elektrooptické zariadenie vyvinuté na princípe odrazu svetelných lúčov lampy umiestnenej nad parným valcom rušňa od zrkadla pohybovaného návestným ramenom. Ak návestné rameno ukazuje návěst stoj, odrazia sa šikmo vysielané svetelné lúče späť na rušeň na svetelný článok, ktorý preruší obvod elektropneumatického ventilu a zabrzdí vlak

induktívne zabezpečovacie zariadenie

kódové (bezkontaktné) vlakové zabezpečovacie zariadenie zostrojené na princípe činného elektrického prúdu, ktoré prenáša návestný pojem z návěstidla (z trate) na rušeň prostredníctvom magnetického poľa stáleho magnetu umiestneného na trati a cievky (cievok) na rušni, v ktorej sa indukuje napätie, keď prejde rušeň nad magnetickým poľom. Indukované napätie pomocou relé sprostredkuje zabrzdzenie vlaku, keď návěstidlo ukazuje stoj

liniové zabezpečovacie zariadenie

druh induktívneho vlakového zabezpečovacieho zariadenia na princípe vysielania kódovaného prúdu (kódov) do koľajového obvodu proti smeru chodu vlaku. Vysielaný prúd je nepretržite (liniové) prerušovaný (vysielateľom kódov) v závislosti od návestného znaku svojho návěstidla

bodové zabezpečovacie zariadenie

zabezpečovacie zariadenie konštrukčne tak upravené, že možno ním prijímať návěst hlavného návěstidla na rušni vlaku len na určitom mieste (bode) pred návěstidlom, čím sa umožní včasná spozorovanie návestného znaku za nepriaznivých poveternostných podmienok

bdelostné tlačidlo

tlačidlo vlakového zabezpečovacieho zariadenia, ktorým rušňovodčie potvrdzuje, že si všimol návěst stoj, dávanú návěstidlom. Ak nestlačí tlačidlo, uvedie sa do činnosti zariadenie, ktoré zabrzdí vlak

autoskop

miniatúrne svetelné návěstidlo v sústave samočinného vlakového zabezpečovacieho zariadenia umiestnené na rušni. Opakuje, príp. prenáša návestné znaky dávané hlavným návěstidlom

vybavovač

prístroj samočinného vlakového zabezpečovacieho zariadenia, ktorý sprostredkuje núdzové zabrzdzenie vlaku, keď rušňovodčie neobsldzil (nestlačil) bdelostné tlačidlo

spádoviskové zabezpečovacie zariadenie

zariadenie spádoviska obsahujúce stavacie prístroje, zvažný pahrbok, koľajové brzdý, návěstidla a iné zariadenie potrebné na určenie rýchlosti, koľaje a na zabezpečenie pohybu vozňov na spádovisku

koľajová brzda

vonkajšie zabezpečovacie zariadenie umiestnené v koľaji, ktoré v určenom rozsahu (stupni) brzdí pohyb vozňov. Umiestňuje sa pred smerovými koľajami spádoviska zriaďovacieho nádražia

Bäselerova koľajová brzda

elektromagnetická koľajová brzda so silným magnetickým poľom, ktoré vytvára brzdiacu silu na kolesá vozňa prechádzajúce medzi železnými trámami brzdy. Ďalšia potrebná brzdiaca sila je spôsobená mechanickým trením obruče kolesa o trámce brzdy, ktoré sú účinkom magnetického poľa pritláčané k obruči kolesa

spádoviskový kolektor

časť automatického spádoviskového zariadenia, do ktorého možno podľa triedenky rozraďovaných vozňov vopred nastaviť poradie prestavovania výmen, aby rozraďované vozne šli na určenú koľaj

výmenový kolektor

kolektor funkčne spojený so zariadením na automatické prestavovanie výmeny na spádovisku tak, že každú výmenu predstavuje samostatný kolektor

kolektor chodových ciest

kolektor stavacieho (pultového) prístroja spádoviska, ktorý umožňuje vopred nastaviť chodové cesty pre všetky sledy rozraďovaných vozňov a podľa vlastnej voľby výhybkára prestavovať výmeny buď jednotlivé pomocou radčív prístroja, alebo zaviesť automatické prestavovanie výmen pomocou tohto kolektora

guľkový kolektor

kolektor zostrojený na princípe odstupňovaných priemerov guľiek, rúrok pre guľky rovnakého priemeru a zásobníkovej rúrky, pričom každá chodová cesta (smerová koľaj) má svoj určený priemer guľiek a rúrku. Guľky v poradí nastavených ciest sa nazhromaždia v zásobníkovej rúrke, z ktorej sa postupne vygultujú a na ďalšom zariadení kolektora zapojujú prúdové okruhy určených ciest

Lévlho kolektor

pôvodný francúzsky typ guľkového kolektora

reléový kolektor

kolektor s vodivými lištami sledu rozraďovaných vozňov a lištami chodových ciest, ktoré sú vzájomne spojené reléovým zariadením a kofajovými obvody výmen smerových kofají spádoviska

Komisia pre železničnú terminológiu

ŽELEZNIČNÉ TARIFÉ NÁZVOSLOVIE

bezplatná preprava

preprava, za ktorú sa neplatí

cenník cestovného a dovozného

cestovné podľa druhu cestovných lístkov a dovozné za cestovné batožiny, spešňiny a novinové balíky zostavené podľa tarifných vzdialeností

cesta okľukou

v prípade potreby železnicou zvolená, ale nevyhlásená cesta, ktorá je dlhšia než pôvodne určená prepravná cesta z odosielacej stanice do stanice určenia

cesta rozhodná pre delbu sadziieb

smerovacia cesta, po ktorej sa vykonáva delba sadziieb

deklasifikácia = detarifácia

preradenie tovaru z vyššej tarifnej triedy alebo z výnimočnej tarify s vyššími sadzbami do nižšej triedy alebo do výnimočnej tarify s nižšími sadzbami

delba sadziieb

postup, ktorým sa delia sväzové tarifné sadzby medzi zúčastnené železnice

delba schodku dovozného

zmenšenie podielov železníc pri delbe sväzovej sadzby, ak dovozné po smerovacej ceste sa kladie vyššie než dovozné vypočítané po sadzbovornej ceste

delba zvyšku dovozného

delba zvyšku sadzby ostávajúceho po prikázani prednostných zrážok

dezinfekčné

doplňujúci poplatok za dezinfekciu vozňov, prepravných pomôcok, priestranstiev, rámp atď. použitých na prepravu zvierat alebo určitých iných zásielok (napr. surovín živočíšneho pôvodu, maštalného hnoja)

dezinfekčné poplatky

doplňujúce poplatky počítané železnicou za dezinfekciu vozňov, priestranstiev, rámp atď. použitých na prepravu zvierat alebo určitých iných zásielok (napr. suroviny živočíšneho pôvodu, maštalného hnoja)

diferenčná tarifa

druh výnimočnej tarify, podľa ktorej platia pre určitý tovar na väčšiu vzdialenosť nižšie sadzby ako na menšiu vzdialenosť

diskriminačná tarifa

tarifa, podľa ktorej platia pre tovar cudzieho štátu vyššie sadzby ako pre tovar vlastného štátu alebo drahšie sadzby pre tovar jedného cudzieho štátu ako pre tovar iného cudzieho štátu

doplatok

suma cestovného, dovozného, doplňujúcich poplatkov, pokút alebo výdavkov, o ktorú cestujúci alebo prepravca zaplatil menej; doplatok musí cestujúci alebo prepravca železnici dodatočne doplatiť

doplňujúce colné poplatky

doplňujúce poplatky za úkony železnice pri plnení colných predpisov

doplňujúce poplatky

tarifné poplatky, ktoré vyberá železnica okrem dovozného za dodané tlačivá a za zvláštne výkony vyskytujúce sa pred začatím prepravy, za prepravy alebo po jej skončení. Cudzie tarify nazývajú doplňujúce poplatky vedľajšími poplatkami a zaraďujú medzi ne aj pokuty vyberané železnicou od prepravcov (napr. zdržné). V združenej preprave „železnica – auto“ sa používajú pre doplňujúce poplatky názvy „vedľajšie poplatky“ alebo „náhrady“

dovozná tarifa

tarifa pre prepravu dovozných zásielok

dovozné

cena za prepravu tovaru, spešňiny alebo cestovnej batožiny bez doplňujúcich poplatkov

druhovú tarifa

1. vo sväzových tarifách tarifa pre určité skupiny tovaru, najmä ak sa nezavádza všeobecne platné roztriedenie tovaru zo všetkých staníc jednej oblasti do všetkých staníc druhej oblasti
2. na niektorých železničiach označenie pre výnimočnú tarifu

formálna tarifná jednotnosť

jednotnosť tarif rôznych železníc zračiaca sa v rovnakom usporiadaní tarify, najmä v jednotnosti tarifnej schémy a obsahu tarifných ustanovení

frankovacia

cena tovaru, v ktorej je započítané aj prepravné priemernou sadzboou

globálne sadzby

sadzby medzinárodných sväzových tarif vyjadrené jednou sumou a v jednej mene zo stanice odosielacej do stanice určenia

hlavné stanice

komerčne alebo dopravne významné stanice, pre ktoré sú v Kilometrovníku ČSD (TR 4) určené priame tarifné vzdialenosti

hodnota prepravy

vlastné náklady prepravy zvýšené o akumuláciu

hodnotová tarifa

tarifa vytvorená na záseade, že tovar sa má tarifovať podľa toho, akú úžitkovú hodnotu prináša jeho preprava prepravcom; často sa úžitková hodnota pre prepravcu posudzuje podľa hodnoty tovaru. Čím je tovar hodnotnejší, tým má vyššie sadzby (a naopak)

hodnotové odstupňovanie tried

vzájomný pomer medzi sadzbami jednotlivých tarifných tried hodnotovej tarify

hodnotový tarifný systém

tarifný systém vytvorený na záseade, že tovar sa má tarifovať podľa toho, akú úžitkovú hodnotu prináša jeho preprava prepravcom, pritom sa často úžitková hodnota pre prepravcu posudzuje podľa hodnoty tovaru. Čím je tovar hodnotnejší, tým má vyššie sadzby

hospodárna preprava

odôvodnená a s najmenšími nákladmi vykonávaná preprava

hotové výdavky

výdavky, ktoré neodvisle od dovozného, dopĺňujúcich poplatkov, iných poplatkov a pokút môžu vzniknúť a zásielku zaťažiť v čase od prijatia zásielky na prepravu až do jej dodania (napr. výdavky z obstarania náhradného obalu návestnou stanicou, z dodania krmiva a streliva pri preprave živých zvierat, za úpravu a preloženie nákladu)

hrubý tonový kilometer

vzdialenosť 1 kilometra prejedná 1 tonou hrubej váhy nákladného vlaku

jednotková váha

váha za určitý predmet určená tarifou pre výpočet dovozného (bez zisťovania skutočnej váhy)

jednotná tarifa

tarifa nerozlišujúca tarifné vzdialenosti (napr. tarifa mestských dopravných podnikov)

jednotná tranzitná tarifa

tarifa pre prevoz zásielok štátmi, ktorých železnice sú zúčastnené na SMGS, pri preprave medzi štátmi SMGS alebo zo štátov SMGS do štátov nezúčastnených na SMGS a naopak

jednotná vzdialenosť

v Kilometrovníku ČSD (TR 4) určená rovnaká vzdialenosť medzi všetkými stanicami ležiacimi v okruhu jedného tarifného uzla

kalkulant

zamestnanec stanice, ktorého hlavnou úlohou je tarifné vypravenie zásielky (t. j. zistenie dovozného, dopĺňujúcich poplatkov a iných tarifných poplatkov)

kilometrická deľba sadzieb

deľba svázových sadzieb v pomere vzdialeností, pričom sa prednostne odpočítajú zo sadzby výpravne a event. prevozného poplatky

kilometrická prírážka

1. v Kilometrovníku ČSD (TR 4) kilometrami určená vzdialenosť pre stanice určitého tarifného uzla, ktorá sa pripočítava ku kilometrickým údajom pri určovaní tarifnej vzdialenosti medzi dvoma stanicami, z ktorých jedna leží v okruhu a druhá mimo okruhu tarifného uzla,
2. predĺženie tarifnej vzdialenosti oproti skutočnej vzdialenosti na úhradu zvýšených vlastných nákladov

kilometrická tarifa

1. tarifa, ktorej sadzby sú určené po jednotlivých kilometroch,
2. tarifa, ktorej sadzobná jednotka je pre všetky vzdialenosti rovnaká

kilometrovnícky

v Kilometrovníku ČSD (TR 4) obsiahnuté tabuľkové zostavy s priamymi vzdialenosťami staníc jedného traťového úseku alebo jedného celku niekoľkých traťových úsekov medzi sebou

Z RUSKO-SLOVENSKEHO KNIHOVNICKÉHO SLOVNÍKA

(Písmeno B)

б. г. (без года издания)

б. з. (без заглавия)

беглое чтение

без всяких данных о выходе

без года (б. г.)

без заглавия (б. з.)

без конца

без красной строки

без места (б. м.)

без места и года (б. м. и г.)

без начала

без обложки

без определенной периодичности

без пагинации

без переплета

см. брошюрованный

без подписи

без права продажи см. т. не для про-

дажи

без титульного листа

б. р. (без року vydania), sine anno

б. з. (без záhlavia)

zbežné čítanie, povrchné čítanie

bez vydavateľských údajov

bez roku (б. р.), sine anno

без záhlavia (б. з.)

chyba koniec

без зара́зки

bez miesta (б. м.), sine loco

bez miesta a roku, sine loco et anno

chyba začiatok

bez obálky

без определенной периодичности

nestránkované, nepaginované

без väzby

без подписи

nepredajné, bez práva predaja,

súskromná tlač

без титульного листа, akefalická tlač

без указания на издателя —

без copyright

безавторский труд см. т. аноним
безымянный (безыменный) см. т. анонимный

белая карточка см. т. вакал

белая страница см. т. белый лист

беллетристика, -и ж. см. т. художественная литература, изящная литература

беловик, -а м.

белый лист см. т. белая страница
беседа о книгах
бесплатная публичная библиотека

бесплатный обязательный экземпляр
бесплатный экземпляр

бибактив, -а м., библиотечный актив

бибколлектор, -а м., библиотечный коллектор см. т. коллектор

библиобус, -а м. см. т. библиотека-автомобиль

библиограф, -а м.

библиографирование, -ия ср.

библиографическая заметка

-ая запись

-ая единица

-ая информация

-ая картотека

-ая картотека пробелов

-ая классификация

-ая листовка

sine editore (s. e.), bez udania

vydavateľa

bez copyrightu

anonymné dielo

nemenovaný

nepotlačená strana (započítaná),

vakat

prázdna strana, vakat

beletria, krásna literatúra, umelecká literatúra

čistopis

prázdny list, vakat

beseda o knihách

verejná knižnica bez výpožičného

poplatku

bezplatný povinný výtlačok

1. bezplatný výtlačok, 2. voľný výtlačok

1. najušľovnejší čitateľ, 2. knihomoľ

knižničný kolektor (rozdeľovač kníh), distributér kníh

bibliobus

bibliograf

1. bibliografia, 2. bibliografické spracovanie kníh, 3. bibliografická práca, 4. bibliografické postupy

1. bibliografická poznámka, 2. bibliografický odkaz, 3. bibliografická citácia

1. bibliografický záznam, 2. bibliografická poznámka

bibliografická jednotka

bibliografická informácia

bibliografická kartotéka

bibliografická kartotéka 'chýbajúcich kníh

bibliografické triedenie, bibliografická klasifikácia

1. bibliografický leták, 2. rešerš

-ая периодика

-ая работа

-ая редкость см. т. редкая книга

-ея справка

-ая ссылка см. т. сноска, примечание

-ая статья

-ие данные

библиографические материалы

-ие признаки см. т. библиографические свойства

-ие примечания ср. библиографическое примечание

-ие свойства

-ий журнал

-ий институт см. т. библиографическое учреждение

-ий отдел

-ий репертуар

-ий справочник см. т. библиографическое пособие

-ий указатель

-ое дело

-ое обслуживание

-ое описание

-ое примечание

-ое разыскание

-ое сведение

-ое учреждение см. т. библиографический институт

библиография, -ии ж. см. т. библио-

библиографické periodikum

bibliografia, bibliografická práca

1. bibliografická rarita, raria, 2. bibliografická vzácnosť, 3. vzácna tlač

1. bibliografická informácia, 2. bibliografická citácia, 3. bibliografický odkaz

1. bibliografický odkaz (poznámka pod čiarou), 2. bibliografická citácia

bibliografický záznam

bibliografické údaje

1. bibliografia, 2. bibliografické materiály

bibliografické znaky

bibliografické poznámky

bibliografické znaky

bibliografický časopis

bibliografický inštitút, bibliografický ústav

1. bibliografická rubrika, 2. bibliografické oddelenie (knižnice)

1. bibliografický zoznam, 2. repertórium, 3. bibliografický súpis

bibliografická príručka, bibliografická pomôcka

1. bibliografický zoznam, 2. bibliografický súpis, 3. zoznam literatúry

bibliografia, knihopis

bibliografická služba

bibliografický popis

1. bibliografický odkaz, 2. bibliografická citácia

1. vyhľadávanie literatúry, 2. zpravodajská služba

1. bibliografický údaj, 2. bibliografická zpráva

bibliografický ústav

1. bibliografia, knihopis, 2. bibliogra-

графическое дело, библиографические материалы

см. аналитическая б., аннотированная б., внутрижурнальная б., внутригазетная б., внутрикнижная б., всемирная б., вторичная б., выборочная б., государственная б., государственная учетно-регистрационная б., информационная б., исчезающая б., книготорговая б., краевая б., краеведческая б., критическая б., кумулятивная б., личная б., персональная б., международная б., местная б., национальная б., общая б., описательная б., отраслевая б., первичная б., полная б., предметная б., прикнижная б., регистрационно-учетная б., рекомендательная б., ретроспективная б., реферативная б., сводная б., специальная б., текущая б., универсальная б., учетно-регистрационная б.

библиография без аннотаций

библиография библиографий
библиография журнальных статей

библиография периодических изданий

библиографирование, -ия ср.
библиолог, -а м. см. т. библиотеквед
библиоман, -а м. см. т. книгоед
библиомания, -ии ж.
библиолит, -а м.
библиолог, -а м. см. т. библиотеквед
библиотека, -и ж.

см. больничная б., выдачная б., городская б., государственная публичная б., государственная б.,

fičká práca, bibliografické postupy, 3. bibliografické materiály, 4. bibliografické oddelenie

registrujúca bibliografia bez anotácií

bibliografia bibliografií
bibliografia časopiseckých článkov, článková bibliografia

1. bibliografia periodík, bibliografia časopisov, 2. časopisecká bibliografia

bibliografická práca
bibliológ, knihovec
biblioman, knihomol
bibliománia

bibliolit, skamenelá kniha
bibliológ, knihovec

1. knižnica (ústav), 2. knižnica (budova), 3. knižnica (miestnosť)

губернская б., дворцова б., детская б., домашняя б., императорская б., колхозная б., королевская б., краевая б., личная б., массовая б., монастырская б., музейная б., музыкальная б., национальная б., научная б., оборудование б., общая б., общественная б., областная б., организация б., профсоюзная б., публичная б., региональная б., республиканская б., семинарийная б., специальная б., техническая б., университетская б., уездная б., фондационная б., центральная б., центральная научно-техническая б.

библиотека в красных уголках
библиотека высшего учебного заведения

библиотека-автомобиль см. т. библиобус, библиотека передвигка
библиотека без выдачи книг на дом

библиотека для слепых
библиотека общества
библиотека передвигка см. т. библиобус, библиотека-автомобиль
библиотека промышленного предприятия

библиотека с выдачей книг на дом см. т. выдачная библиотека

библиотека средней школы
библиотека учебного учреждения
библиотека факультета
библиотекарский

библиотекарь, -я м. см. т. библиотечный работник, библиотечный служащий

библиотековед, -а м. см. т. библиолог
библиотековедение, -ия ср.

библиотерапия, -ии ж.
библиотечная ассоциация см. т. библиотечное общество

knížnica v červených kútikoch
vysokoškolská knižnica

bibliobus, pojazdná knižnica

prezenčná knižnica, knižnica, ktorá nepožičiava knihy domov
knižnica pre slepcov
spolková knižnica
pojazdná knižnica, bibliobus, putovná knižnica
závodná technická knižnica

1. výpožičná knižnica, 2. verejná knižnica

stredoškolská knižnica
ústavná knižnica
fakultná knižnica
knižovnícky
knižovník, knihovníčka

knihovec, bibliológ
1. knihovníctvo, 2. knihoveda
biblioterapia, liečenie čítaním
knižničny spolok

-ая единица	knížničná jednotka	библиотечные фонды см. т. библиотечные материалы	knížničné fondy, fondy knížnice
-ая классификация	knížničné triedenie, knížničná klasifikácia	библиотечный	1. knížničný, 2. knihovnícky
см. советская библиотечная классификация		библиотечный вуз	vyšoká škola knihovnícka
-ая комиссия	knížničná komisia, knížničná rada	-ый закон	knihovnícky zákon; knížničný zákon
-ая лекция	čitateľská beseda	-ый институт	knihovnícky inštitút
-ая мебель см. т. библиотечное оборудование	1. knížničné zariadenie, 2. knížničný nábytok	-ый каталог	katalóg knížnice
-ая обработка книг	spracovanie kníh v knížnici	-ый коллектор см. т. бибколлектор	distribúter kníh
-ая педагогика	knížničná pedagogika	-ый комитет см. т. библиотечный совет	knížničná rada
-ая политика	knížničná politika	-ый курс	knihovnícky kurz
-ая полка	knížničný regál	-ый налог	knížničná daň (v kapitalistických krajinách)
-ая работа	práca knížnic	-ый объект	tleač alebo rukopis ako objekt záujmu knížnic, knížničný objekt
-ая пропаганда	knížničná propaganda, propagácia	-ый переплет	knížničná väzba
-ая профессия	knihovníctvo (ako povolanie)	-ый персонал	zamestnanci knížnice
-ая справка	knihovnícka informácia	-ый плакат	knížničný plagát
-ая сеть	knížničná sieť	-ый почерк	knihovnícke písmo
-ая статистика	knížničná štatistika	-ый практикант	praktikant v knížnici
-ая техника	knížničná technika	-ый пункт	pobočka knížnice
-ая школа	knihovnícka škola	-ый работник см. т. библиотекарь, библиотечный служащий	1. knihovník, 2. pracovník knížnice, zamestnanec knížnice
библиотечное дело	knihovníctvo	-ый служащий см. т. библиотекарь	knihovník, zamestnanec knížnice
-ое законодательство	knížničné zákonodarstvo	-ый том	zväzok
-ое здание	knížnica (budova), budova knížnice	-ый совет см. т. библиотечный комитет	knížničná rada
-ое оборудование см. т. библиотечная мебель	1. vybavenie knížnic, 2. zariadenie knížnice, knížničné zariadenie	-ый техникум	knihovnícky kurz, knihovnícka stredná škola
-ое образование	knihovnícke vzdelanie	-ый устав см. т. библиотечные правила	knížničný poriadok
-ое общество см. т. библиотечная ассоциация	knížničný spolok	-ый экземпляр	knížničný výtlačok
-ое помещение см. т. библиотека	1. knížnica, 2. miestnosť knížnice, knížničná miestnosť	библиофил, -а м. см. т. любитель книг	bibliofil, knihomil
-ое поступление	knížničný prírastok	библиофилия, -ии ж. см. т. любительство книг	bibliofilstvo, knihomilstvo
-ое разыскание	vyhľadavanie literatúry	библиофильское издание	bibliofilské vydanie
-ое ученичество	učenie sa v knížnici (učeň)	библиофоб, -а м.	bibliofób
-ое ядро	jadro fondu knížnice, základný knížničný fond	библиофобия, -ии ж.	bibliofóbia, odpor k čítaniu
библиотечные кадры см. т. библиотечный персонал	1. knížničné kádre, 2. zamestnanci knížnice	биобиблиография, -ии ж.	biobiografía
-ые картотеки	kartotéky knížnice	биограф, -а м.	životopisec (aj kino!)
-ые каталоги	katalógy knížnice	биографируемое лицо	osoba, o ktorej sa píše životopis
-ые материалы	knížničné fondy	биографическая справка	životopisná informácia
-ые правила см. т. библиотечный устав	knížničný poriadok		

биографический очерк
-ий словарь
биография, -ии ж. см. т. жизнеописание
блинт, -а м.
блочнокарточный каталог
б. м. (без места издания)
б. м. г. (без места и года издания)
боковая выноска
боковой обрез
боковой разделитель
боковуши (печатные заметки на полях вне основного текста) см. т. глосса, маргиналии
больничная библиотека см. т. госпитальная библиотека
больше не вышло
боргес, -а м.
браковка, -и ж.
брать на время
бриллиант, -а м.
бромовая бумага
брошировальный станок
броширование, -ия ср. см. т. брошюровка
брошюра, -ы ж.
брошюрное шитье
брошированная книга
брошюванный см. т. без переплета
брошюровка, -и ж. см. т. брошюрование
брошюровочный
буква, -ы ж.
см. прописная б., строчная б.
буквальный перевод см. т. дословный перевод
букварь, -я м. см. т. азбука
буквенная индексация
-ая ссылка
-ое письмо
-ый индекс

Životopisná črta
biografický slovník
životopis, biografia
slepotlač
blokový listkový katalóg
b. m. (bez miesta vydania), sine loco
b. m. a r. (bez miesta a roku vydania), sine loco, sine anno
okrajový názov, marginálie
bočná oriezka
rozradovač so zástavkou na boku
1. marginálie, 2. glosy, 3. poznámky na okraji

nemocničná knižnica

viac nevyšlo, prestalo vychádzať
borgis (druh tlačiarenskeho programu)
1. vyradovanie, 2. skartácia
požičiavať
briliant (veľkosť písma)
bromostrieborný papier
zošívací stroj
brožovanie

brožúra
zošívanie na chrbte (knihy)
brožovaná kniha
brožovaný
brožovanie

brožovací; to, čo sa má brožovať
písmeno

doslovný preklad

šlabikár
symbol zložený z písmen
značka odkazujúca na poznámku (písmenová)
hláskové písmo
písmenový triednik

буквенный разделитель
букинист, -а м.
букинистический магазин
бумага, -и ж.
см. глазированная б., графитная б., древесная б., иллюстрационная б., канцелярская б., льняная б., меловая б., мраморная б., пергаментная б., печатная б., японская б.

бумага без древесной массы
бумага ручного производства
бумагоделательная машина
бумажная масса
бумажное производство
бумажный завод
бумажный лист
бюллетень
бюро документации см. т. центр документации

písmenový rozradovač
1. antikvár, 2. bukinista
antikvariát
papier

bezdrewný papier
ručný papier
stroj na výrobu papiera
papierovina, papierová kaša
papiernický priemysel
papiereri
hárok
bulletin
dokumentačná kancelária, dokumentačné stredisko

Michal Fedor

POZNÁMKY A DISKUSIE

ZO SLOVENSKEHO PATOLOGICKOANATOMICKÉHO NÁZVOSLOVIA (I)

Kým normálna anatómia je u nás v tej situácii, že sa v spolupráci s jazykovedcami mohli pristúpiť k prepracovaniu a zdokonaleniu slovenského anatomickeho názvoslovia, osnovaného v podstate L a d z i a n s k y m, nemá patologickoanatomická terminológia zatiaľ ešte ani len svoje základy pevnejšie vytyčené. To je, prirodzene, nežiadúci stav už aj preto, že sa nepriaznivý odraz tejto skutočnosti premietla do názvoslovia ostatných lekárskeho odboru.

O osožnosti zavádzania slovenských odborných výrazov do lekárskeho úzu možno isteže veľa diskutovať, pretože slovenčina naozaj nie je jazykom, ktorému by bola vrodená tendencia tak sústavne a dôsledne sa zbavovať cudzojazyčných prvkov v terminológii, ako to robí napr. poľština a novšie do určitej miery aj ruština. Napriek tomu bolo by sotva správne nevidieť výhody, ktoré môže poskytnúť vlastné slovenské názvoslovie spisbe i výučbe, ak to treba. Vezmime tento príklad: pri prácach

monotematickej povahy je zavše dosť ťažko štylisticky zvládnuť hromadenie sa niektorých terminov, ktoré sa častejšie opakujú v texte, a v takýchto prípadoch sa zide potom každé vhodné synonymum, teda aj slovenské. I keď sa ináč slohové nedostatky uvedeného druhu nepovažujú za neprípustné v odbornej literatúre v záujme jasného a exaktného vyjadrovania, je isté, že príležitosť striedanie inozajčných a slovenských názvov priaznivo uvoľňuje prílišnú kompaktnosť textu a tým aj uľahčuje vnímanie obsahu takýchto slohové preťažených odsekov. Niekedy hrá koniec koncov úlohu pri voľbe odborného výrazu aj to, že sa slovenský názov skloňuje pohodnejšie ako grécky alebo latinský termín.

To by boli dôvody jazykové. Za nimi čo do dôležitosti nezaostávajú ďalšie dôvody, z ktorých hodno tu spomenúť aspoň dva: nároky súdnolekárskej praxe a potreby výučby. V súdnolekárskej praxi nemožno sa dosť dobre zaobísť bez slovenských patologickoanatomických odborných názvov, pretože orgány právnej ochrany trvajú na tom, aby všetky používané výrazy boli podľa možnosti zrozumiteľné aj neoborníkovi. To je požiadavka bezpochyby správna. A pokiaľ ide o výučbu, znamená výstižne utvorený slovenský názov neraz oveľa viac pre pochopenie pojmu než nazovrubnejší etymologický výklad. To platí, prirodzene, predovšetkým pre didaktiku na odborných školách zdravotníckeho smeru, no nie je bez významu ani na vysokých školách.

Podľa nášho názoru zvyčajných pritom menej obvyklé spôsoby tvorenia názvu vhodným spôsobom osobitnosť technického termínu a robia taký termín vštiepivejším; jazykovo nenápadný termín nemôže, aspoň podľa nášho presvedčenia, náležite spĺňať funkciu technického termínu (porov. aj J. Horecký: *Miesto a úloha synoným v terminológii*, Slov. odb. názvoslovie 2, 353, 1954). Škoda len, že sa táto metóda tvorenia odborných výrazov neuplatňuje dosť sústavne v slovenských názvosloviach.

Pravda, násilných neologizmov treba sa tu obzvlášte úzkostlivo vystríhať. Terminológ pracujúci v odbore medicíny mal by mať vždy na zreteli, že úsilie nájsť slovenský názov pre každý odborný výraz má neraz veľmi problematickú cenu, lebo napr. termín, ktorý je už v cudzojazyčnom odbornom názvosloví neologizmom, ako *amyloid*, *pinealoma* a veľa iných, podobne utvorených názvov, nedá sa preložiť ináč než zase len slovným novotvarom, zväčša ešte bizarnejším, ako je pôvodný termín. Niekedy zase narastie obsah pojmu časom natoľko, že roztrhá rámec určujúci rozsah prvotného pojmu, ktorého názov sa však napriek tomu používa zotrvačnosťou i naďalej ako pomenovanie pre nový, rozšírený pojem. Prikladom tu môže byť slovo τὸ φάρμακον = nápoj lásky, konfrontované s výrazom *glomerulárny ultrafiltrát*. Iným takým príkladom je termín *infarkt*, kde pomenovanie má dokonca pôvod v celkom mylných, už dávno prekonaných názoroch na vec (*infarcio* = napchávam!). V takýchto prí-

padoch by bolo naozaj škoda namáhať sa hľadaním slovenského názvu. Lepšou zábezpeku pred neologizmami než snaha po (seba)kritickosti terminológov je napokon mienka najširších odborných kruhov, ktoré nový výraz alebo príjmú, alebo ho zavrhnú ako neupotrebitelný v praktickom živote. A to je koniec koncov rozhodujúce.

Podľa návrh na reprezentatívnu patologickoanatomickú nomenklatúru nemôže byť vecou jednotlivca. Úvahy, ktoré predkladáme v našom príspevku, mohli by však hädám poslúžiť ako podnet k takýmto prácam a v tom prípade by splnili svoju úlohu úplne.

Medzi mnohými nedorišenými otázkami patologickoanatomickej terminológie stojí na prvom mieste názvoslovie porúch z zdravia. Tu nie sú dohodnuté názvy pre viaceré dôležité pojmy. Spomenúť treba preto aspoň tieto:

ἡ νόσος = choroba,
τὸ πάθος, ἡ πάθη = neduh,
defectus = chybnosť,
vitium = vada,
dysplasia = znetvárnenosť,
(malformatio) = znetvorenosť,
monstrum = zroda,
dispositio = náchylnosť.

Termín *defectus* je slovo viacvýznamové, a preto je nie ľahké nájsť preň ekvivalent v slovenčine. Defektom nazývame v patomorfológii predovšetkým stratu určitého objemu tkaniva, nech je už spôsobená vonkajšími alebo vnútornými vplyvmi, a zavše označujeme (nesprávne) týmto názvom i ľahšie poškodenie tkaniva. Ale aj vývojové poruchy môžu podmieňovať veľmi rozmanité defekty. Konečne poznáme z psychológie, resp. psychiatrie defekty mentálne. Teda ako vidieť, používa sa slovo defekt v uvedených súvislostiach raz v zmysle nemeckého *Mangel*, raz v zmysle *Fehler*. V slovenčine máme však slovo, ktorého význam zodpovedá približne významu obidvoch nemeckých výrazov dovedna, a táto okolnosť možno dobre využiť pre terminologické účely. Tým slovom je slovo *chybnosť*, odvodené od prídavného mena *chybný*.

Krátky výklad nech ozrejmi dôvody, pre ktoré považujeme spomínaný výraz za najvhodnejší. Keď hovorme napr. o *chybných kartách*, o *chybnej bankovke*, máme tým na mysli karty alebo bankovky, z ktorých chýba časť, napr. jeden roh; ide tu teda, povedané inými slovami, o chybu v zmysle deficitu. Naproti tomu ak je reč o *chybnom tovare*, máme spravidla na zreteľi len chyby jeho akosti, a nie kvality. V spojení *chybná reč* je zase prvok kvantitatívny a kvalitatívny zastúpený rovnako, keďže týmto názvom sa pomenávajú nielen hovorové výpady, vznikajúce blokádou reči pri jachtaní, ale aj poruchy v tvorení hlások, napr. fuňanie.

Z týchto dôvodov teda vidí sa nám výraz *chybnosť* najpriliehavejším ekvivalentom termínu *defectus*, i keď bude sprvu v niektorých spojeniach znieť trochu nezvykle, napr. keď bude reč o rozsiahlej, oválnej chybnosti kože alebo sliznice, o čiastočnej chybnosti chrupu (= *defectus dentium*), o zvieracej chybnosti, o ťažkej myslovej chybnosti atď. Výraz možno, ako vidieť, používať aj pre označovanie porúch funkcie. Príslušné adjektívum znie *chybnosťný*.

Termín *vada* bol už raz predmetom diskusie na stránkach tohto časopisu, a to medzi B. Findom a B. Odrušom (porov. Findo B., *Príspevok k slovenskému lekárskemu názvosloviu*, Slov. odb. názvoslovie 1, 88, 1953 a Ondruš B., *Poznámky k slovenskému lekárskemu názvosloviu*, tamtiež 2, 150, 1954). Preto je aj zbytočné zaujímať k veci znovu a osobitne stanovisko. Stotožňujeme sa s Ondrušovým náhľadom, že jestvuje rozdiel medzi termínmi *chyba* a *vada*, ktorý azda nie je ani taký jemný, ako by sa zdalo na prvý pohľad. Zdá sa nám totiž potrebné, aby sa pod *vadou* rozumel komplex niekoľkých chýb alebo – lepšie povedané – *chybnosti* v zmysle uvedenom vyššie. Nutnosť takéhoto rozlišovania dokladajú termíny *vitium cordis*, *vitium maculae* pri *myopii*, *vitium primae formationis* atď. – I keď v zásade súhlasíme s dôvodmi, ktoré uvádza J. Horčeký (*K slovenskej lekárskej terminológii*, Slov. odb. názvoslovie 4, 87, 1956) v prospech termínu *chyba*, nazdávame sa, že je predsa len potrebné zaviesť do slovenskej patologickeoanatomickej terminológie výraz *vada*, pretože výhodne umocňuje naše zvyrazňovacie možnosti.

Názvoslovie vývojových porúch zasluhovalo by si popravde celkom osobitné spracovanie vzhľadom na určitú špecifitu teratologickej terminológie, no zatiaľ možno tu venovať pozornosť iba niekoľkým všeobecným pomenovaniám. Isté ťažkosti pri hľadaní vhodného slovenského výrazu pôsobí termín *dysplasia*. Za grécku predponu *δυσ* je totiž nie práve ľahko nájsť slovenský ekvivalent, na rozdiel od nemčiny, v ktorej zodpovedá tejto predpone (aspoň zväčša) predpona *miss-*, *un-* alebo na rozdiel od angličtiny a francúzštiny, vlastniacej pre tento prípad predponu *mal-*, ktorá je použiteľná tiež len v určitých spojeniach. (Ruština ani poľština nemá osobitnej predpony na vyjadrenie gréckeho *δυσ*.) V Slovenčine sa v takýchto situáciách uchýľujeme zvyčajne k dvojslovným pomenovaniám, ktoré majú, pravda, tú nevýhodu, že sa od nich nedajú tvoriť prídavné mená. Príkladom tu môže byť termín *dysuria* = porucha močenia: preklad výrazu *dysurický* dá sa uskutočniť jedine dlhším alebo kratším opisom. V iných prípadoch tvoria sa slovenské názvy zase bez ohľadu na cudzojazyčnú názvoslovnú predlohu, ako to vidieť najlepšie na známych príkladoch *dyspnoe*, *dysenteria* a pod. – Konečne prichádzajú do úvahy v našom jazyku pre spomínaný účel dve predpony: *zne-* a *nedo-*. Ako vyplýva z príkladov *znevraunief*, *znehodnotief*, *zneužiť*, vyjadruje sa touto predponou zmena vlastností subjektu alebo objektu v zmysle

straty niečoho, čo bolo prv dosiahnuté, resp. predtým už dané, alebo – zriedkavejšie – aj určitá chybná činnosť. Naproti tomu sa vyjadruje predponou *nedo-* zvyčajne prerušením nejakého deja pred jeho dovŕšením, pričom dôraz leží skôr na kvantitatívnej než na kvalitatívnej stránke veci (porov. výrazy *nedohtadný*, *nedokrútný*, *nedonošený*, *nedostupný*).

Podľa toho mala by sa používať na tvorenie slovenských pomenovaní vývojových porúch skôr predpona *nedo-*. Tu by však prílišne prerážal kvantitatívny akcent tejto predpony, a preto sme dali v našich návrhoch na slovenské názvy pre dyspláziu a malformáciu prednosť predpone *zne-*. Lebo výraz *nedotvorené srdce* mohol by vyvolať nesprávnu asociáciu, že ide o čosi polohové, podobne ako to citíme pri počutí slov *nedostavaná stavba*. Na rozdiel od toho nie je termín *znetvorené srdce* zaťažený takýmito asociáciami alebo asonanciami, hoci výraz *znetvorenie* má tú nepopierateľnú chybu, že sa používa v hovorovej reči na označovanie nielen vrodených, ale zavše aj získaných zmien. (Tak sa hovorí napr. bežne o *dokáďenom* človekovi, že je znetvorený.) Ktorému z pojmov sa dostane pomenovania *znetvorenie*, či pojmu vrodená zmena alebo pojmu získaná zmena, to je v podstate len vecou dohody. My navrhujeme z vyššie uvedených dôvodov vyhradiť termín *znetvorif*, *znetvorenie* atď. výlučne na označovanie vývojových porúch. Ináč treba ešte poznamenať, že dnes už celkom vžitý terminus *malformatio* je (nesprávne) relatinizovaný výraz, prevzatý do nášho názvoslovja z francúzštiny, resp. angličtiny.

Pomenovanie *zroda* je slovo umelé, utvorené obdobne ako tvary *z-voľa*, *z-rada* pomocou predpony *z-*, ktorá tu má zreteľne depreciatívny akcent. Podobnosť s ľudovým výrazom *zruta*, *ozruta*, ktorý by sa dal azda tiež použiť pre terminologické účely, je čisto náhodná.

Na označenie z mien polohy ústrojov, upútavajúcich spravidla sekkantovu pozornosť najprv, mohli by sa používať tieto výrazy:

ektopia = vymiestenie, (vymiestenie), *ektopický* = vymiestený,
dystopia = (inomiestnosť), *dystopický* = inomiestny,
heterotopia = (cudzomiestnosť), *heterotopický* = cudzomiestny,
anteversio = prívrat, *antevertovaný* = prívratený,
retroversio = odvrát, *retrovertovaný* = odvrátený,
anteflexio = predklon, *anteflektovaný* = predklonený,
retroflexio = záklon, *retroflektovaný* = zaklonený,

dextroversio = obrat doprava,
dextropositio = presun doprava.
Názvy pre zmeny polohy orgánov doľava sa tvoria analogickým spôsobom zmenou určujúcej prísluvky.

transpositio = preloženie,
despensus = zostup,
ptosis = pokles,

prolapsus = výkles,
collapsus = skles.

Kým výrazy uvedené na začiatku tejto skupiny názvov nepotrebujú osobitné objasňovanie, vyzývajú si tri posledne menované výrazy kratší komentár. Predovšetkým ide o výraz *ptóza* (*πτῶσις* = pád, spadnutie). Aj v slovenskej ľudovej reči sa nazýva *ptóza* spadnutie: chorí sa ponosujú na *spadnutý žalúdok*, *spadnutú obličku* ap. Tu však v skutočnosti nejde o dej náhle sa dovŕšujúci, ako by sa dalo usudzovať podľa hlavného významu použitého slovesa a tiež podľa použitého slovesného vidu, ale o dej prebiehajúci vo viacerých ohľadoch odlišne, a z tej príčiny sa nedá spomínaný ľudový výraz použiť pre terminologické účely. Pri *ptóze* klesá totiž postihnutý orgán v smere pôsobenia farchy, a preto bude správnejšie hovoriť o *poklese* než o *spadnutí* orgánu. Výhody názvu *pokles* sa ukážu najmä pri preklade takých výrazov ako napr. *ptosis palpebrae*.

Pre terminus *prolapsus* má čeština výraz *výhřez*, ktorý sa odvodzuje od staročeského *za-hřaznutí* = zapadnúť a ten zase stojí v genetickom vzťahu k praslovanskému *greznoti*. Preto sa aj možno stretnúť s týmto slovom v celom rade súdobých slovenských jazykov v patričných obmenách, napr. v srbochorváčtine, kde sa sloveso *ogreznuti*, *zagreznuti* používa i teraz bežne v zmysle *ponoriť sa*, *rozpuchnúť sa*, ale aj *vklesnúť*, *zaboriť sa*. Pravda v súčasnej slovenčine sa nedá vytvoriť priliehavý názov pre toto ochorenie tak, ako ho má čeština, akosi per analogiam, a preto sa treba poobhliadnuť po vhodnom výraze inde. No doslovný preklad latinského *prolapsus* = predpadnutie nevyhovuje, pretože tu, tak isto ako v prípade termínu *ptosis*, nič nepadá v zmysle voľného pádu, ale iba klesá. Nevhodnosť názvu *predpadnutie* vynikne hneď, keď sa ho pokúsime použiť v takej súvislosti, ako je *prolapsus cerebri*, čo by sa malo, ak chceme byť dôslední, prekladať ako *predpadnutie (!) mozgu*. Namiesto toho bude zaiste správnejšie používať priliehavejší termín *výkles*, teda v danom prípade *výkles mozgu*. Názov *výkles* zdôrazňuje výstižnejšie postupnosť chorobného diania a okrem toho aj okolnosť, že pri prolapse ostáva súvis dislokovaného ústroja s okolím neprerušeny. Ináč niet dôvodu dačo meniť na pôrodnicnom výraze *predpadnutý pupočník*, pretože pupočník sa tu nachádza skutočne pred niektorou časťou plodu a je dosť často aj v značnej miere pohyblivý ako koniec voľne pohodenej, „vypadnutej“ šnúry.

Termín *skles* pre *collapsus* sa hodí len na označenie deja kolabovania takých orgánov alebo útvarov, ako sú napr. pľúca alebo rôzne cysty. Nie je určený pre pomenovanie komplexných dejov takého druhu, ako je obehový kolaps v patofyziologickom zmysle slova.

Osobitnú zmienku si zasluhuje ešte názvoslovie niektorých zmien polohy orgánov brušnej dutiny. Máme tu na zreteli predovšetkým tieto zmeny: *hernia* = *prievala*,

incarceratio = *zakliesnenie*,
invaginatio = *zapošvenie*,
torsto = *zákrut*,
volvulus = *zákrutok*.

Názov *prietrž*, používaný doteraz pre hernie, nie je vecne správny, pretože pri herniácii sa v skutočnosti nič nepretrháva, skôr naopak – isté útvary sa pod tlakom zvnútra rozostupujú a cez vzniknuté medzery „preváľ“ časť orgánu a príp. aj celý orgán navonok, vytláčajúce pred sebou všetky vrstvy telovej steny, prirodzene okrem tej, ktorá sa bola rozostúpila a uvoľnila tak cestu hernii. Keď sme teda už raz opustili vcelku nie zlý slovenský termín *kyla* (je to slovo všeslovanské, len v lužičtine sa nevyskytuje), treba ho aspoň nahradiť výrazom výstižnejším, než je *prietrž*. Celkom vhodným sa nám vidí termín *prievala*, použitelný aj v takých spojeniach, ako je napr. *hernia cerebri*, ktorý názov nemožno, samozrejme, prekladať ako *mozgová prietrž!* To isté platí napr. aj o termine *vnútorná hernia*. Uvedený výraz sme volili z toho dôvodu, že sloveso *valiť* znamená samo osebe vo svojom hlavnom význame *hrnúť čosi pred sebou* s vývinom tlaku na podložku, podobne ako to je pri herniácii. – Sama herniácia by mohla dostať názov *prieval*. Že sa výraz *prieval(ec)* používa v básnickej reči, napr. u *Hviezdoslava* v zmysle *priesmyk* (porov. tiež naše *úval* a srbochorvátske *prevala*), nemôže byť na prekážku veci, lebo ide o pojmy oblastne natoľko vzdialené, že k zámenе nemôže dôjsť. Pravda, je dosť otázne, či sa podarí týmto obidvom termínom vytlačiť dnes už hodne zaužívaný názov *prietrž*, ktorý prenikol hlboko aj do laických kruhov.

Obsah *prievaly* sa môže *inkarcerovať*. Čeština má na označenie tohto deja vyhradený výraz *usknout*, ktorému zodpovedá v slovenčine azda najlepšie termín *zakliesniť*. Toto sloveso má totiž podľa K. Káľala dva významy: 1. *zarábať* (cestu), *spraviť zásek* a 2. *zaklinovať*. Obidva významy vyjadrujú teda rázne zmerožnenie pohybu účinkom zvonka, a preto možno výraz *zakliesniť* veľmi dobre upotrebiť v danej súvislosti. – Výraz nie je ináč nový, ako ukazuje termín *zakliesnenie žalúda*, použitý Chmelom pre obdobné pomery (Chmel L. – Rehák A. – Drgonec J.: *Pohlavný život a pohlavné choroby*. Tatran, Bratislava 1951, str. 145).

Invaginácia mohla by dostať v slovenčine názov *zapošvenie*. Tento kalk je vcelku ešte únosný, najmä ak ho porovnáme s inými, gramaticky obdobne utvorenými výrazmi, ako je v patologickej anatómii zaužívaný termín *zarakvenie* alebo tiež v bežnom živote celkom vžitú slovo *zakníhovanie*.

A napokon je tu názov *volvulus*. Toto pomenovanie sa odvodzuje od latinského slovesa *volvo* = *valim*, *krútim*, *točím*; prípona *-ulus* nie je

v danom prípade zdrobňujúcou príponou (porov. príklad *utriculus prostaticus*), ale príponou, ktorou sa vyjadruje určitá činnosť alebo aj dej (porov. zoologický terminus *radula* = strúhadlový jazýčok u slimákov!). Najvhodnejším pre terminologické účely sa nám tu vidí sloveso *krátiť*, lebo najlepšie vyjadruje charakter celého deja, pri ktorom sa pohyb uskutočňuje okolo osi telesa, a to spravidla proti odporu dislokujúcich sa časti telesa. V tom je práve differentia specifica oproti pojmu *točiť*, kde takýto odpor nepredstavuje podstatný vnútorný znak pojmu. Z uvedených dôvodov volili sme pre výraz *torso* (napr. pre torziu stopky nejakého nádoru) termín *zákrut* a pre *volvulus*, ktorý je v podstate výsledkom takejto torzie, výraz *zákrutok*, utvorený obdobne ako slovo *zámotok* (tak aj u P. Halaša, v *Lekárskom slovníku*, Turčiansky Sv. Martin 1926).

V nasledujúcich príspevkoch, ktoré zamýšľame tu postupne uverejňovať, prediskutujeme ďalšie odborné názvy podľa jednotlivých štátov topologickej, všeobecnej a čiastočne i sústavnej patologickej anatómie. Na všetky kritické pripomienky, ktoré dôjdu redakcii, odpovieme po uverejnení posledného príspevku.

I. Kutlík

ZPRÁVY

VEĽKÝ RUSKO-SLOVENSKÝ LEKÁRSKY SLOVNÍK

Hlavná redakcia: prom. lek. inž. Konštantín Barna, MUDr. Bohuslav Findo, PhDr. Ján Horecký, prom. ped. Pavol Halagovec pod vedením JUDr. Jaroslava Savuľáka, SAV, Bratislava 1959, strán 781, viaz Kčs 70,50.

V kruhoch odborníkov sa dávno očakával Veľký rusko-slovenský lekársky slovník ako nevyhnutná pomôcka pri prenášaní bohatých skúseností sovietskej lekárskej vedy k nám. So vzrastajúcim počtom vedcov a odborníkov študujúcich ruskú literatúru rástol i záujem o príslušný odborný slovník. R. 1953 vyšiel síce Malý lekársky slovník L. Dubayho, avšak tento slovníček, obsahujúci asi 5000 výrazov, si nenárokoval viac ako „vyhovieť prvej potrebe pri štúdiu pôvodnej sovietskej medicínskej literatúry“. (Recenziu o tomto slovníku pozri v SON I, 1953, 382–384.) Veľký rusko-slovenský lekársky slovník privítala teda s radosťou veľká obec našich lekárskejších odborníkov a zdravotníckych pracovníkov.

Recenzovaný slovník je výsledkom viacročnej práce niekoľkých desiatok naslovovaných odborníkov. V úvode sa hovorí o potrebe slovníka a jeho cieľi. Je určený pre lekárov, veterinárnych lekárov, vedeckých pracovníkov,

ašpirantov, učiteľov lekárskejších fakúlt, prekladateľov, študentov. Ďalej sa na začiatku slovníka hovorí o rozsahu. Obsahuje 65 000 hesiel zo 42 lekárskejších a s lekárskejšími vedami úzko súvisiacich odborov. Slová všeobecnej slovnnej zásoby sú zahrnuté do slovníka, pokiaľ sa vyskytujú v lekárskej literatúre alebo majú pri použití v medicíne odlišný význam. Popri slovných termínoch sa uvádzajú aj latinské názvy kvôli jednotnosti a veľkej zaužívanosti, ba pri niektorých termínoch sú iba latinské ekvivalenty, pretože slovenských niet. Pri anatomickejších termínoch sa uvádzajú obe nomenklatúry, bazilejská i jenská, v slovenských ekvivalenchoch sa používa Ladzianskeho nomenklatúra upravená podľa nových Pravidiel slovenskejšieho pravopisu.

Veľký rusko-slovenský lekársky slovník má solídne základy. Materiál preň sa získal rozsiahlo excerpciou odbornej literatúry. To dáva záruku, že slovník obsahuje živé slová a slovné spojenia a že ten, kto študuje súčasno sovietsku odbornú literatúru, hľadané nájde.

Spracovanie slovníka zodpovedá hlavným zásadám modernej lexikografie. Jednotlivé slová sú radené do samostatných hesiel. Za heslom nasleduje význam, resp. niekoľko významov, ktoré sú oddelené arabskými číslicami. Ak ide iba o malý významový odtenok, oddeľujú sa jednotlivé ekvivalenty bodkočiarkou. Slovné spojenia so základným čiže heslovým slovom sa radia abecedne, najprv s prívlastkom zhodným, potom s nezhdným a na konci sú väzby s predložkou. Homonymá sa uvádzajú ako osobitné heslá a vyznačujú sa indexom za slovom. Slovník zachycuje kolísanie v pravopise, v prízvuku i v tvaroch uvádzaním variantov. Základným gramatickým aparátom sú opatrené z hesiel substantíva (genitív sg., prípadne pl.) a slovesá (1. a 2. os. prez.). Je veľmi správne, že v slovníku sa uvádzajú iba vidy sloves osobitne na svojom mieste.

Veľkým kladom slovníka je, že označuje prízvuky na ruských slovách. Nedopatrením však vypadlo v niektorých prípadoch označenie prízvuku dvojbodkou na e. Tak napríklad pri hesle *беречь*: *черко-образный* a., alebo *бергово-черный*. Vyznačenie bodiek na e pokladáme za vec dosť dôležitú, lebo výslovnosť e a ě je v ruštine odlišná. Zostavovatelia slovníka venovali pozornosť i cudzím menám a uvádzajú ich v slovníku. Budú im vďační najmä prekladatelia, ktorí majú veľké ťažkosti so zisťovaním pôvodného pravopisu mien, pretože v slovenčine sa uplatňuje pri písaní mien zásada etymologická, čiže píšu sa pôvodným pravopisom: anglicky, francúzsky, nemecky ap. Ruština sa drží princípu fonetického, ktorý je dosť rozkolísaný a často je písanie mien nejednotné. Niekedy sa v ruštine prepisujú dve mená rovnako, napr. BaĽe je prepisom dvoch mien: Bayet a Bayeux.

Pri vymenúvaní kladných stránok recenzovaného slovníka treba podčiarknuť jeho odbornosť. Pri substantívach, najmä viacvýznamových uvádzajú sa iba odborné významy. Napr. pri hesle *карман* sú tieto významy:

1. (chir.) záhyb, záliv; 2. (stom.) chobot, dutina; 3. váčok, puzdro. Ako vidíme, neuvádza sa pri tomto slove najbežnejší neodborný význam: vrecko, vačok. Zredukovaním významom na čisto odborné a s odborom súvisiace sa uvoľnilo veľa miesta pre výrazy patriace do odborného slovníka.

K spracovaniu slovníka mali by sme niekoľko malých poznámok: Nie vždy sa uvádzajú heslové slová a za nimi k nim patriace spojenia. Niekedy je celý výraz zároveň heslom, napr. *готов к санитарной обороне, готов к труду и обороне*. Správnejšie by bolo dať spojenie za heslo *готовый, (готов* je krátka forma adjektíva *готовый*).

Stáva sa, že na pomenovanie nejakej skutočnosti má ruština dva rovnocenné názvy a slovenčina iba jeden. V slovníku je to riešené tak, že sa ruské spojenia uvádzajú a slovenský preklad sa pri nich prakticky opakuje, napr. *блестящая зелень* (chem.) *бриллиантовая зелень*, *бриллиантовая зелень*, alebo *квашенная капуста* *кислая капуста*, *кислая капуста* *кислая капуста*. Keby sa ruské spojenia zlúčili čiarokou alebo spojkou a lebo, dosiahla by sa v týchto prípadoch úspora miesta. (Podotýkame však, že v slovenčine máme na kyslú kapustu tiež synonymum „kvasená kapusta“.)

Pri heslách s viacerými významami sú uvedené najprv významy za sebou a potom spojenia, a to často miešane, bez ohľadu na to, ku ktorému významu patria, napríklad: *блюдо* 1. misa; 2. jedlo, jedálny chod, *дежурное б.* hotové jedlo, *диетическое б.* dietetické jedlo, *большое б.* veľká misa, *мясное б.* mäsité jedlo, *рыбное б.* rybie jedlo, *б.* для закуски misa na predkrm. Žiadalo by sa, aby boli zoradené jednotlivé príklady aspoň tak, ako nasledujú za sebou významy. Tak isto by bolo účelnejšie, keby boli podobným spôsobom zoradené výrazy sémantizujúce ekvivalent, alebo ešte lepšie keby sémantizácia bola vždy pred ekvivalentom, na ktorý sa vzťahuje. Sémantizácie mali byť vybrate tak, aby sa dali zvošeobecniť, alebo keď sú špeciálne, aby sa vzťahovali iba na uvedený ekvivalent. Keď to tak nie je, dobre by bolo uviesť aspoň ap. alebo napr. Pri hesle *пространственный* je ako sémantizácia (*зрение*), hoci *пространственное* môže byť nielen *зрение*. Našli sme napr. v odbornom texte toto slovo v spojení *пространственная организация клетки*.

Po vecnej a odbornej stránke je slovník bezchybný. Slovenské ekvivalenty sú priliehavé, odborné výrazy presné a správne. Chceli by sme upozorniť iba na jednu vec. Vieme, že ruština používa na pomenovanie povolání iba mužskú formu. Existujú niekedy i prechýlené podstatné mená, avšak tie sú zväčša hovorové alebo ľudové a vyskytujú sa pri názvoch zamestnaní, napr. *кондукторша*, *секретарша*, *бракковщица*, *копировщица*. V takých povolaniach, ako sú odbory medicíny, má ruština takmer výlučne jednu formu na pomenovanie oboch pohlaví, a to mužskú. Teda *акушер* je nielen pôrodník, lekár pôrodník, ale i lekárka, tak isto *глазник* je nielen očný

lekár, ale i lekárka, *терапевт* je aj internistka, odb. lekárka pre vnútorné choroby (medziiným ruské *терапевт* označuje i to, čo slovenské praktický lekár). V recenzovanom slovníku sa uvádzajú spravidla pri spomenutých názvoch povolání ako slovenské ekvivalenty iba mužské formy. Bolo by žiaduce uviesť aj slovenské ženské formy týchto mien, už i z toho dôvodu, že niekedy aj v ruštine ženské formy označujú iné, tak napríklad *акушерка* je pôrodná baba, pôrodná asistentka, teda príslušníčka stredného zdravotníckeho personálu, kým o *лекарке-породнице* musíme použiť výraz *акушер*.

K prechýleným ženským substantívam by sme ešte podotkli, že sa v slovníku neuvádzajú alebo iba veľmi zriedka, hoci niektoré sú veľmi zaužívané, napr. uvádza sa *банщик* kúpeľník, kúpeľný sluha, ale nie *банщица*, hoci je veľmi časté.

Chceli by sme sa ešte v krátkosti dotknúť štylistického zaradenia slov. V úvode sa hovorí, že štylistické značky sú pred slovenským ekvivalentom, ktorého sa týkajú. Pri slovníku dvojazyčnom majú sa štylistické značky vzťahovať na slová a slovné spojenia východoslovenského jazyka, teda v našom prípade konkrétne na ruštinu. Je síce pravda, že keď ide o odborné výrazy, je to skutočne jedno, avšak nie je to už jedno, keď ide o výraz ľudový (napr. ľudové pomenovanie nejakej choroby, rastliny ap.), pretože nie vždy nájdeme ako preklad slovenský ekvivalent v zodpovedajúcej štylistickej vrstve. Slovo *зубодер* je uvedené štylistickou značkou vulg. V skutočnosti nie je to slovo vulgárne, ale ľudové a zodpovedá mu slovenský výraz mášiar (o zlom zubárovi) a nie zubár, ako sa uvádza v slovníku. Slovo zubár je v slovenčine bežný hovorový výraz pre zubného lekára alebo dentistu a nemá žiaden expresívny odtienok ako ruské slovo *зубодер*.

Na záver môžeme povedať iba toľko, že Veľký rusko-slovenský lekársky slovník je práca seriózna a vysoko kvalitná. Naši odborníci dostávajú do rúk solídnu pomôcku, ktorá je hodnotným prínosom v našej odbornej dvojazyčnej lexikografickej literatúre.

Oľga Matíková

VOJENSKÁ TERMINOLÓGIA

Časopis *Военств* 1959 č. 3 prináša v rubrike *Военская терминология* článok kpt. prom. ped. Karla Richtera *K otázce dvojího služebního jazyka*. V úvode autor uvádza ustanovenie zákona č. 19 Zb. zo 16. apríla 1958, ktorým sa mení a dopĺňa Branný zákon z r. 1949 a podľa ktorého sa zaviedol v Čs. ľudovej armáde český a slovenský služobný jazyk. Z tohto ustanovenia vyplýva, že sa v našej armáde používajú dvojake povely, dvojaká terminológia, že sa vydávajú príkazy a predpisy dvojazyčne a že sa bojové dokumenty môžu spracúvať slovensky alebo česky.

Dalej autor rozoberá rozdiely medzi češtinou a slovenčinou a porovnáva české a slovenské názvoslovie so zreteľom na vojenské termíny. Rozdeľuje názvy podľa príbuznosti na príbuzné a odlišné. K príbuzným zaraďuje názvy zhodné v oboch jazykoch po formálnej i po významovej stránke (*útok, náčelník, clona* ai.) a názvy, ktoré sa od českých odlišujú len pravopisne (*predvoj, delo, zhromaždište*), hláskove alebo tvarove (*bojová pohotovosť, čiara rozvinutia, predmostie, riadiť boj*). K odlišným zaraďuje názvy líšiace sa formálne, ale totožné s inými českými slovami rovnakého alebo podobného významu (*disciplína - kázeň, vojna - válka, vojak - vojin*), ďalej odborné názvy formálne totožné, ale s odlišným významom (*vodič - fidič, odchod - odjezd*) a napokon názvy špecifické pre slovenčinu (*gombík - knoflík, cieľník - hľadík, rovnošata - stejno-kroj*).

Správne poukazuje na to, že používanie dvojakeho vojenského názvoslovia v podstate nebude robiť ťažkosti. Túto myšlienku overuje porovnaním českých a slovenských povelov, ktoré sú vo väčšine celkom zhodné, len s hláskovými alebo tvarovými rozdielmi. Pri ustáľovaní povelov, ktoré boli celkom odlišné, hľadali sa vždy také, aby zapadali dobre do systému oboch jazykov. Ako príklady takéhoto postupu uvádza napr. česky - *Na rámě zbraň!*, slovensky - *Na plece zbraň!*, nový zhodný názov - *Na rameno zbraň!*

V ďalšom poukazuje K. Richter na to, že slovenskí autori potrebujú ustálené slovenské vojenské termíny v odborných článkoch. A pretože v mnohých prípadoch ich niet, objavujú sa len poslovenčené české termíny, čo je rozhodne na škodu veci.

Až po víťazstve národnej a demokratickej revolúcie bola slovenčina postavená naroveň češtinu. No vo vojenskej praxi sa od r. 1950 začali vydávať všetky predpisy v českom jazyku. Ukázalo sa však, že nie je potrebné, aby sa v spoločnom štáte Čechov a Slovákov, ktorých jazyky sú tak príbuzné, uznával len jeden vojenský jazyk. Ustanovením Branného zákona o služobnom jazyku bol vlastne daný podnet k vytváraniu slovenskej terminológie. G. Tanušková

B. Bartók

SLOVENSKE LUDOVÉ PIESNE I

Autorom zbierky je významný maďarský hudobný folklorista a skladateľ svetovej úrovn. Svoje hudobno-folkloristické štúdiá začal r. 1906 skúmaním, resp. zbieraním maďarského ľudového hudobného materiálu. Len čo sa dal do tejto práce, zistil, že na vedecké spracovanie nestačí len tento domáci materiál, ale že je nevyhnutne potrebná najdôkladnejšia znalosť ľudového hudobného materiálu aspoň okolitých národov. Preto už r. 1903 začal zbierať aj slovenské ľudové piesne a v tejto práci pokračoval až do r. 1918.

Význam Slovenských ľudových piesní je v tom, že Béla Bartók hudobný materiál zatriedil podľa svojho systému, ktorý je čo do prehľadnosti jedinečný. Dielo je jednou z našich najrozsiahljších a vedecky najdokonalejších zberok ľudových piesní a je súčasne jednou z najdôležitejších prác, ktorá porovnáva hudobný folklor strednej a juhovýchodnej Európy. Celá zbierka, triedenie, ako aj celý poznámkový systém je dvojjazyčný, a to v slovenčine a nemčine.

SAV 1959, str. 736, obr., viaz. Kčs 74,-.

K. Hudec

SLOVENSKE LUDOVÉ PIESNE I

V posledných rokoch vyšli tri zväzky edície Slovenské ľudové piesne (počtom 1919 piesní), ktoré v značnej miere zaplnili medzeru vo vedeckom vydávaní slovenských ľudových piesní. Edícia sa sústreďuje na lokálno-monografické vydávanie materiálov z rázovitých dedín všetkých krajov Slovenska a je doplnená cennými fotografiami rekonštruovaných starých obradných,

spevných a tanečných príležitostí a iných typických národopisných motívov danej lokality.

I. zväzok Slovenských ľudových piesní obsahuje hudobné a textové záznamy piesní z Rybníka, z Hronských Kľačan a zo Starého Tekova (okres Levice) počtom 102 piesní; z Hájnika (okres Zvolen) počtom 29 piesní; z Lysej pod Makytou a z Dohňan (okres Púchov) počtom 63 piesní; zo Staréj Bystrice (okres Kys. Nové Mesto) počtom 30 piesní; z Čierneho a zo Skalického (okres Čadca) počtom 45 piesní; z Hriňovej (okres Zvolen) počtom 99 piesní. Zbierka uspokojí nielen našu širokú verejnosť, ale aj nároky vedeckých pracovníkov.

SAV 1959, str. 272, obr. 48, viaz. Kčs 44,30.

I. Hrušovský

TRI INICIATÍVY V DEJINÁCH FILOZOFIE

Práca akademika Hrušovského čerpá svoju látku a problémy z tých úsekov dejín filozofie, ktoré boli u nás doteraz z marxistického hľadiska pomerne málo objasňované: vznik gréckej filozofie okolo roku 600 pred n. l., vznik renesančnej filozofie a vznik marxistickej filozofie. Autor tu okrem iného poukazuje na zložitú a rozmanitú materialistickú vysvetľovacia filozofických otázok, na spojitú a podmienenosť tohto vysvetľovania s daným stupňom úrovne vedeckých poznatkov, na významnú úlohu materialistickej filozofie v boji proti idealizmu a náboženstvu. Druhá časť je venovaná aktuálnym otázkam súčasnej marxistickej filozofie. Podobne ako v prvej časti i tu sústredil autor pozornosť na hlavné otázky a riešil ich pomocou analýzy základných kategórií dialektického